

Sygn. akt I UK 522/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 18 stycznia 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Katarzyna Gonera (przewodniczący)

SSN Bohdan Bieniek

SSN Beata Gudowska (sprawozdawca)

w sprawie z odwołania S. S.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w R.
o prawo do emerytury,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 18 stycznia 2018 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 30 czerwca 2016 r., sygn. akt III AUa .../15,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania z orzeczeniem o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem dnia 30 czerwca 2016 r. Sąd Apelacyjny w (...) oddalił apelację Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Oddział w R. od wyroku Sądu Okręgowego - Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w G., z dnia 28 lipca 2015 r., którym -

zmieniając decyzję organu rentowego z dnia 23 stycznia 2015 r. - przyznano S. S. prawo do emerytury na podstawie art. 184 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2016 r., poz. 887; dalej „ustawa o emeryturach i rentach” lub „ustawa”). Sądy *meriti* doliczyły do wymaganego 15-letniego stażu pracy w szczególnych warunkach pracę ubezpieczonego na stanowisku traktorzysty w Kółku Rolniczym w L. od dnia 15 lutego 1973 r. do dnia 27 sierpnia 1973 r. i w Spółdzielni Kółek Rolniczych w R. od dnia 28 sierpnia 1973 r. do dnia 31 października 1979 r. oraz na stanowisku traktorzysty, a następnie kierowcy samochodu ciężarowego powyżej 3,5 t. w Rejonowym Przedsiębiorstwie Remontowo-Budowlanym w R. od dnia 23 lutego 1983 r. do dnia 31 lipca 1985 r. Wszystkie te prace zostały uznane przez Sądy za wymienione pod poz. 3 działu VIII „Transport” wykazu A, załącznika do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm.; dalej „rozporządzenie z dnia 7 lutego 1983 r.”).

Sąd Apelacyjny przyjął taką kwalifikację prawną w opozycji do zajmowanego w orzecznictwie Sądu Najwyższego stanowiska o istotności uwzględniania przy stosowaniu przepisów wykazu przynależności pracodawcy do określonej gałęzi przemysłu (np. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 sierpnia 2015 r., II UK 298/14, niepubl.). Dostrzegł niekonsekwencję i „niefortunność” zbiorczego ujęcia w dziale „transport” wszystkich pojazdów mechanicznych, niezależnie od wypełnianych przez nie funkcji transportowych i opowiedział się za poglądem, że przyporządkowanie danego rodzaju pracy do określonej branży nie zawsze wynika z funkcjonowania zakładu pracy w określonym resorcie (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2014 r., I UK 337/13, niepubl.). Rozumowanie to doprowadziło Sąd Apelacyjny do uznania za prace w szczególnych warunkach typowych prac w rolnictwie wykonywanych przez kierowcę ciągnika rolniczego, kombajnu i kierowcę pojazdu gaśnicowego ze względu tylko na kierowanie tego rodzaju pojazdami, z założeniem, że taka praca - jeżeli jest wykonywana w rolnictwie - nie różni się od pracy kierowcy ciągnika w transporcie. Uwzględniając więc jako element subsumcji znaczną szkodliwość dla zdrowia oraz

uciążliwość pracy w szczególnych warunkach, wyraził zapatrywanie, że o zaliczeniu pracy kierowcy ciągnika kołowego przed 1998 r. nie decydowało poruszanie się tymi pojazdami w ruchu drogowym, lecz warunki pracy wynikające z technologii jej wykonywania, konstrukcji traktorów oraz konieczności wykonywania pracy w zmiennych warunkach atmosferycznych, na nierównym podłożu.

Konkluzję, że ubezpieczony - z uwzględnieniem niespornego okresu - wykazał wykonywanie przez 15 lat stale i w pełnym wymiarze czasu pracy pracy wymienionej w pkt. 3 działu VIII wykazu A - załącznika do rozporządzenia, Sąd drugiej instancji podbudował relacją historyczną przez wskazanie na obowiązujące w spornym okresie rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 39, poz. 176 ze zm.; dalej „rozporządzenie z dnia 10 września 1956 r.”), w którego załączniku, w dziale XVII „Rolnictwo i leśnictwo” w pkt. 1, praca traktorzystów była zaliczona do I kategorii zatrudnienia, oraz przez przytoczenie § 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 13, poz. 86 ze zm.; dalej „rozporządzenia z dnia 4 maja 1979 r.”), zgodnie z którym prace wymienione w załączonym do niego wykazie podlegały zaliczeniu do pierwszej kategorii zatrudnienia bez względu na podporządkowanie resortowe zakładu pracy, jeżeli pracownik wykonywał te prace stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku. Sąd Apelacyjny przypomniał też, że stosownie do § 19 ust. 2 rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r., za prace wykonywane w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4 uważa się prace dotychczas zaliczone do I kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia.

Skarga kasacyjna organu rentowego została oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie art. 184 w związku z art. 32 ustawy o emeryturach i rentach i w związku z § 4 rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r. przez przyjęcie, że ubezpieczony w okresie od dnia 15 lutego 1973 r. do dnia 31 października 1979 r. wykonywał stale i w pełnym wymiarze czasu pracę w warunkach szczególnych, tj. pracę w transporcie wymienioną w wykazie A, dziale VIII, poz. 3 rozporządzenia i w rezultacie legitymuje się ponad 15-letnim okresem pracy w szczególnych warunkach.

Skarżący odwołał się do utrwalonego poglądu, że wykaz A, stanowiący załącznik do rozporządzenia, ma charakter stanowiskowo-branżowy, gdyż pod pozycjami kolejnych jego działów wymieniono konkretne rodzaje prac wykonywane w danej branży. Podkreślił racjonalność takiej regulacji, wskazując, że o warunkach wykonywania poszczególnych prac, ich uciążliwości i szkodliwości dla zdrowia decyduje specyfika gałęzi przemysłu, w których są świadczone (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 1 czerwca 2010 r., II UK 21/10 oraz z dnia 19 marca 2012 r., II UK 166/11). W ocenie skarżącego, wymienienie prac kierowców ciągników i kombajnów w dziale VIII oznacza, że uprawnienia przewidziane w rozporządzeniu nadaje się z tytułu kierowania tymi pojazdami tylko przy pracach transportowych, bowiem nie chodzi o prace uznane za wykonywane w warunkach szczególnych bez względu na miejsce i rodzaj, które zostały wymienione w dziale XIV zatytułowanym „prace różne”. Odnotował, że ubezpieczony w spornym okresie nie wykonywał pracy właściwej dla branży transportu i łączności i żeby to wykazać, powołał się na zeznania świadków i samego wnioskodawcy potwierdzające, że na stanowisku traktorzysty wykonywał również niewymienione w wykazie prace polowe (siewy, żniwa, rozsiewanie nawozu, dowóz paszy, koszenie zielonki, załadowywanie i rozładowywanie przyczepy traktora, wywożenie obornika, sprzątanie obory spychaczem, obsługa cielętnika), co do których nie ma podstaw do zaliczenia do prac w warunkach szczególnych.

Organ rentowy wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku w całości przez oddalenie odwołania ubezpieczonego, ewentualnie o uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania z zasądzeniem na rzecz organu rentowego kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego przed Sądem Najwyższym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sporne w niniejszej sprawie prace kierowcy ciągnika rolniczego należy oceniać jako prace w szczególnych warunkach na podstawie przepisów działu A załącznika do rozporządzenia z dnia 8 lutego 1983 r., wydanego na podstawie upoważnienia przewidzianego w art. 55 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267), traktowanych w zakresie rodzajów prac, stanowisk i warunków uprawniających do

wcześniejszej emerytury jako „przepisy dotychczasowe”, o których mowa w art. 184 ust. 1 pkt 1 ustawy (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2002 r., III ZP 30/01, OSNAPiUS 2002 nr 10, poz. 243 i wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2005 r., I UK 41/05, OSNP 2006 nr 19-20, poz. 306 i z dnia 9 maja 2006 r., II UK 183/05, niepubl.). Uściślając, na podstawie § 4 ust. 1 rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r., według prac wymienionych w wykazie A, oraz - zgodnie z § 19 rozporządzenia - prac dotychczas zaliczonych do I kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia (Dz.U. z 1979 r. Nr 13, poz. 86 ze zm.).

W obowiązującym prawie nie ma odwołania do wcześniej obowiązujących w tej materii przepisów, w szczególności do ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 3, poz. 6 ze zm.) i utrzymanego w mocy na podstawie jej art. 127 ust. 3, rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 39, poz. 176, ze zm.), więc ich treść nie może być podstawą twierdzeń budowanych w drodze wykładni historycznej. Dotyczy to w szczególności załącznika do rozporządzenia z dnia 10 września 1956 r., w którym praca traktorzystów była zaliczona do I kategorii zatrudnienia w dziale XVII „Rolnictwo i leśnictwo” w pkt. 1. Nie można także pominąć bezprzedmiotowości odwoływania się do przepisów tego rozporządzenia, które nie stanowiły podstawy do realizacji w przyszłości ekspektatywy praw wynikających z wykonywania zatrudnienia w I kategorii, gdyż w § 9 rozporządzenia z dnia 4 maja 1979 r., skwitowano tylko prawa nabyte, postanawiając o ich zachowaniu.

Anachroniczna systematyka przepisów rozporządzenia z dnia 10 września 1956 nie została przyjęta w wykazie-załączniku do rozporządzenia z dnia 4 maja 1979 r., w którego dziale X, obejmującym rolnictwo i przemysł rolno-spożywczy, pominięto pracę traktorzystów, a prace „kierowców ciągników lub pojazdów gąsienicowych” uwzględniono w dziale VIII, tj. w transporcie i łączności, w poddziale „transport”, pod poz. 3. W związku z tym praca traktorzystów wykonywana poza transportem stała się zatrudnieniem II kategorii, do którego nie miała zastosowania zasada zaliczania bez względu na podporządkowanie

resortowe zakładu pracy (§ 2 rozporządzenia z dnia 4 maja 1979 r.), oraz nie ma zastosowania § 19 rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r.

W mającym zastosowanie w sprawie wykazie A-załączniku do rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r. prace kierowców ciągników, kombajnów lub pojazdów gąsienicowych wymienione zostały pod pozycją 3 w dziale „Transport”. Tego rodzaju, a nawet podobnych prac nie przewidziano w dziale X, obejmującym rolnictwo i przemysł rolno-spożywczy, w związku z czym praca traktorzysty wykonywana w tym dziale gospodarki nie jest - z prawnego punktu widzenia - pracą w szczególnych warunkach, gdyż prawo przewiduje bezpośredni związek z konkretnym procesem technologicznym (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2009 r., I UK 20/09 i I UK 24/09, niepubl., z dnia 1 czerwca 2010 r., II UK 21/10, niepubl., z dnia 19 maja 2011 r., III UK 174/10, niepubl., z dnia 19 marca 2012 r., II UK 166/11 i z dnia 14 marca 2013 r., I UK 547/12, OSNP 2014 nr 1, poz. 11). Utrzymując, że w prawnym określeniu pracy uzasadniającej prawo do świadczeń na zasadach rozporządzenia chodzi wyłącznie o pracę wymienioną w odpowiednim dziale wykazu A - załącznika do rozporządzenia, trzeba zauważyć, że - ze względu na różny stopień narażenia na działanie szkodliwych czynników - chodzi także o wykonywanie pracy na stanowisku przypisanym do konkretnego działu przemysłu.

W § 2 rozporządzenia wymaga się, by prace w szczególnych warunkach były wykonywane stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy, co można odczytywać wyłącznie jako wymaganie dotyczące stanowiska pracy określonego w wykazach ustalonych przez właściwych ministrów, kierowników urzędów centralnych oraz centralne związki spółdzielcze w porozumieniu z Ministrem Pracy, Płac i Spraw Socjalnych dla podległych i nadzorowanych zakładach pracy, które muszą pokrywać się z wykazami stanowiącymi załączniki do rozporządzenia. Wprawdzie regulacje resortowe pozbawione są już mocy prawnej (por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 czerwca 2004 r., P 17/03, OTK-A 2004 nr 6, poz. 57 i wyroki Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2010 r., II UK 218/09, niepubl., z dnia 24 kwietnia 2004 r., II UK 337/03, OSNP 2004 nr 22, poz. 392 i z dnia 20 października 2005 r., I UK 41/05, OSNP 2006 nr 19-20, poz. 306), jednak nie może być pominięty - jako wskazówka

interpretacyjna - obowiązujący od dnia 1 listopada 1988 r. wykaz-załącznik do zarządzenia Nr 16 Ministra Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 31 marca 1988 r. w sprawie stanowisk pracy, na których wykonywane są prace w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.Urz. MRLiGZ. 1988 nr 2, poz. 4). Wskazane są w nim stanowiska pracy w różnych branżach, nie tylko w rolnictwie, na tej zasadzie, że jeżeli zakład pracy branży rolniczej wykonywał zadania w pełni odpowiadające zadaniom innego działu, to prace polegające na kierowaniu traktorami przy pracach transportowych kwalifikuje się jako wykonywane w szczególnych warunkach na podstawie wykazu w dziale VIII, w transporcie i łączności pod poz. 2, pkt 2 i 3, przy założeniu, że szkodliwość tego rodzaju pracy odpowiada szkodliwości pracy przyporządkowanej do branży transportu. Wykaz branżowy ograniczony jest do prac kierowcy pojazdu członowego i ciągnika balastowego, zatem nie ma podstaw, aby określenie „transport” rozumieć tak szeroko, jak przyjął Sąd Apelacyjny, tj. jako wszelkie działy gospodarki, w których wykorzystuje się jakiegokolwiek pojazdy i zatrudnia się pracowników do ich obsługi.

Praca kierowcy ciągnika w transporcie i praca traktorzysty w rolnictwie nie mogą być jednakowo zakwalifikowane jako prace w szczególnych warunkach, gdyż o ile kwalifikacja takiej pracy w transporcie opiera się na domniemaniu narażenia na działanie szkodliwych czynników, o tyle wykonywanie pracy w szczególnych warunkach na stanowisku nieobjętym wykazem co do rodzaju pracy i działu przemysłu, jest faktem, który wymaga udowodnienia przez stwierdzenie stałego i w pełnym wymiarze czasu pracy narażenia na działanie szkodliwych czynników przypisanych do prac wykonywanych w dziale przemysłu, w którym zaliczane są do pracy w szczególnych warunkach (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 lutego 2014 r., I UK 314/13, OSNP 2015 nr 5, poz. 66, z dnia 25 marca 2014 r., I UK 337/13, niepubl., z dnia 5 maja 2016 r., III UK 131/15, niepubl., z dnia 5 maja 2016 r., III UK 121/15, niepubl., z dnia 15 listopada 2016 r., II UK 397/15, niepubl., cytowane w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 1917 r., I UK 43/16, niepubl.).

Domniemywanie wykonywania pracy w szczególnych warunkach wywodzone z stwierdzenia „rzeczywistego świadczenia” takiej pracy jest niedopuszczalne. Jeżeli więc w drodze wykładni funkcjonalnej pracę traktorzysty w spółdzielni kółek rolniczych (w rolnictwie) chce się uznać za pracę w szczególnych

warunkach w rozumieniu wykazu A działu III poz. 3 załącznika do rozporządzenia, to jest to możliwe tylko po udowodnieniu, że obciążenie psychofizyczne związane z tą pracą było takie samo jak obciążenie kierowcy ciągnika w transporcie (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2013 r., I UK 172/13, niepubl., z dnia 13 sierpnia 2015 r., II UK 298/14, niepubl., z dnia 5 maja 2016 r., III UK 132/15, niepubl., z dnia 13 lipca 2016 r., I UK 218/15, niepubl., z dnia 12 października 2016 r., III UK 1/16, niepubl., z dnia 26 stycznia 2017 r., III UK 51/16, niepubl., z dnia 16 lutego 2017 r., II UK 730/15, niepubl. i z dnia 23 lutego 2017 r., I UK 76/16, niepubl.). Wykonywanie prac o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia (art. 32 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach) wymaga w takim przypadku potwierdzenia w ustaleniach faktycznych. Ze względu zaś na wyjątkowy charakter prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym konieczne jest ściśle wykazanie takiego faktu. Inaczej mówiąc, sądy powinny tak interpretować przepisy rozporządzenia, aby w procesie stosowania prawa nie był rozszerzany ustalony przez ustawodawcę zamknięty katalog wykazu pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2007 r., I UK 258/06, OSNP 2008 nr 5-6, poz. 81).

W tych okolicznościach zaliczenie przez Sąd Apelacyjny wszelkich prac wykonywanych przez ubezpieczonego jako kierowcę ciągnika rolniczego do prac w szczególnych warunkach było co najmniej przedwczesne, gdyż nie zostało powiązane z wykazaniem znacznej ich szkodliwości dla zdrowia oraz ze znacznym stopniem uciążliwości, na jakie narażeni są pracownicy wykonujący prace „w transporcie”, w którym szkodliwość pracy łączy się nie z samym prowadzeniem pojazdów, lecz z prowadzeniem ich przy uwzględnieniu specyfiki „technologii” pracy w transporcie i obciążeń psychofizycznych związanych z uczestniczeniem takich pojazdów w pracach drogowych lub ruchu publicznym, tj. obciążeń, których nie ma, jak uznał prawodawca, przy wykonywaniu typowych prac w rolnictwie.

Mając to na względzie, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.).